

Спецыфіка сучаснага аналізу мастацка-публіцыстычных тэкстаў

Традыцыйна на занятках па стылістычным аналізе мастацка-публіцыстычных тэкстаў студэнтам прапануецца выявіць і ахарактарызаваць іх лексічныя, марфалагічныя і сінтаксічныя асаблівасці. У некаторых выпадках такі разгляд праводзіцца без уліку ўзаемасувязей паміж рознымі моўнымі ўзроўнямі і адметнасцей аўтарскага стылю, прыёмаў індывідуальнага выкарыстання слоў і сінтаксічных канструкцый. Часам лінгвістычны і стылістычны аналіз тэксту атаясамліваюцца і студэнтам цяжка ўсвядоміць асноўнае адрозненне паміж імі. На думку І.Я. Лепешава, “тое, што звязана з семантыкай моўных элементаў, своеасаблівым іх ужываннем, – сфера лінгвістычнага аналізу...Што да стылістычнага аналізу, дык ён у школьнай практыцы выкладання літаратуры праводзіцца ўслед за літаратурна-ўчым або паралельна з ім. Яго задача – вызначэнне асаблівасцей аўтарскага стылю, прыёмаў індывідуальна-аўтарскага выкарыстання моўных сродкаў” [1, с. 25, 31]. У апошні час павышаецца ўвага навукоўцаў да дыскурсу-аналізу. І хоць на сёння адсутнічае яго дакладная методэка, што выклікана неадназначным падыходам да тлумачэння паняцця *дыскурсу*, элементы дыскурснага аналізу могуць і павінны прысутнічаць на занятках па стылістыцы. Гэта значна ўзбагаціць студэнтаў і дазволіць ім усвядоміць, што “тэкст – гэта не простая лінгвістычная адзінка, а з’ява чалавечай дзейнасці, камунікацыі і пазнання” [2, с.8]. Як слушна зазначае В.Іўчанкаў, дыкурсалогія з’яўляецца “пазнкай новага этапу развіцця гуманітарнай галіны навуковага пазнання” [2, с. 16].

Падчас стылістычнага аналізу магчыма і трэба (асабліва ва ўмовах сучасных тэхніц развіцця стылістыкі) выкарыстоўваць элементы дыскурснага падыходу. У гэтых адносінах варта спыніцца на манаграфіі П. Жаўняровіча [3].

Творчасць Уладзіміра Караткевіча здаўна цікавіла і па сёння цікавіць навукоўцаў. У прыватнасці, яе мастацкі аспект падрабязна разглядаўся ў навуковых даследаваннях В.Іўчанкава, А.Вераб’я, А.Мальдзіса, А.Русецкага, І.Штэйнера і інш. Некаторым пытанням публіцыстыкі У.Караткевіча прысвячаліся артыкулы Т.Кабржыцкай, В.Шынкарэнкі, П.Банцэвіча. Аднак не атрымалі належнай увагі тыя структуры публіцыстычнага тэксту У.Караткевіча, якія выклікаюць перлакутыўны эфект і найбольш поўна ўплываюць на тэкстастваральны працэс. Таму манаграфія Пятра Жаўняровіча “Публіцыстычны дыкурс Уладзіміра Караткевіча” з’яўляецца вельмі надзённым і актуальным даследаваннем.

Яго правамерна пазіцыянаваць у якасці комплекснага, бо яно ўключае разгляд многіх аспектаў публіцыстыкі У.Караткевіча: ідэйна-тэматычную скіраванасць, жанрава-стылёвыя асаблівасці, канцэптualьныя дамінанты. Пятру Жаўняровічу ўдалося спалучыць літаратуразнаўчы, лінгвістычны і журналісцкі падыходы пры даследаванні публіцыстычных твораў пісьменніка.

Аўтар манаграфіі з улікам напрацовак па лінгвістыцы і стылістыцы тэксту еўрапейскіх, у тым ліку і беларускіх, навукоўцаў Т. ван Дэйка, В.Кінча, М.Цікоцкага, В.Іўчанкава і інш. звяртаецца да найбольш запатрабаванага і сучаснага на сёння дыскурснага аналізу. Хочацца адзначыць адметны навуковы густ Пятра Жаўняровіча ў асэнсаванні моўных фактаў, яго ўменне дэталёва разгледзець лексічныя сістэмы твораў і поўна ахарактарызаваць іх дзякуючы квантатывнаму метаду і кампанентаваму аналізу ключавых слоў. Так даследуючы канцэптualізацыю лексемы *зямля*, мовазнаўца не толькі падае полісемант з шасцю ЛСВ, якія зафіксаваны ў публіцыстыцы У.Караткевіча, але і заўважае пашырэнне семантыкі яе шостага ЛСВ у двух напрамках. Прычым такое пашырэнне, як слухна зазначае аўтар, “яскрава выяўляецца не толькі ў публіцыстыцы У.Караткевіча, але і ў сучасным перыядычным друку, таму мяркуем, што надышоў час удакладніць слоўнікавую дэфініцыю лексемы *зямля*”. У манаграфіі, апрача кампанентавага аналізу канцэпту, разгледжаны яго сінанімічная парадыгма і спалучальныя мажлівасці.

Дыскурсны падыход дазваляе Пятру Жаўняровічу выявіць аўтарскія інтэнцыі праз сістэму трапеічнасці і эмацыянальна-экспрэсіўную напоўненасць публіцыстыкі У.Караткевіча. На канкрэтных прыкладах ужывання асобнай лексемы, сінанімічнай або антанімічнай парадыгмы, тропа, рытарычнай фігуры, асобы займенніка, трывання дзеяслова і інш. даследчык пацвярджае ўсталяванне дыялогу – галоўнай перадумовы дыскурсу – паміж аўтарам і чытачом. Такая адметная дыялагічнасць адзначаецца, у прыватнасці, на аснове аналізу канцэпту *сцюдзёная вясна*. Аўтар манаграфіі характарызуе суперструктуры гэтага публіцыстычнага твора, якія адлюстроўваюць парадыгматыку тэксту, і знаходзіць адпаведныя семы-счэпы паміж імі. Доказнасць і аргументаванасць навуковых высноў Пятра Жаўняровіча дазваляе асэнсаваць паняцце канцэпту як асноўнага складніка семантычнай кагезіі ў тэксце. Выяўляючы канцэпт і праз перакрываваныя семныя сувязі паміж асобнымі, размешчанымі ў розных частках тэксту суперструктурамі, даследчык паказвае наяўнасць своеасаблівага ўнутранага дыялогу, які здольны найбольш поўна выразіць аўтарскую задуму і ўздзейнічаць на рэцыпіента. Удумлівы чытач знойдзе ў манаграфіі падрабязны разгляд дэяктычных сродкаў маркіроўкі суб’екта і адрасата – таксама дзейснага спосабу дыялагізацыі дыскурсу.

Аўтар даследавання пераканаўча вырашае многія праблемы, сярод якіх – азначэнне публіцыстыкі (паколькі разнастайнасць навуковых трактовак спараджае пытанні жанравай дыферэнцыяцыі публіцыстычных твораў У.Караткевіча), размежаванне публіцыстыкі і мастацкай прозы (яны, як вядома, “маюць агульныя карані”), жанравая ідэнтыфікацыя твораў публіцыстыкі (пакуль яшчэ канчаткова не вызначаны “стандарт канкрэтнага жанру”), жанравыя разнавіднасці эсэ ў публіцыстыцы У.Караткевіча (Пётр Жаўняровіч прапануе такую класіфікацыю: эсэ-нарыс, эсэ-партрэт, эсэ-рэцэнзія, эсэ-замалёўка, эсэ-артыкул, эсэ-фельетон, эсэ-ліст). Для правядзення даследавання Пятром Жаўняровічам былі выкарыстаны 95 твораў У.Караткевіча, некаторыя з якіх дасюль не апублікаваныя, з асабістага архіва пісьменніка. Асноўная ўвага навукоўца сканцэнтраваная на жанры эсэ-нарыса, пры аналізе якога выкарыстаны тэксталагічныя назіранні. Яны дазваляюць адчуць спецыфіку аўтарскага стылю і недарэчнасць некаторых рэдактарскіх змен.

Адметнасць манаграфіі, на мой погляд, – ва ўменні аўтара тонка пранікаць у самыя складаныя моўныя факты, тым самым паказваючы чытачу, **як** трэба правільна аналізаваць публіцыстычны тэкст. Так, разглядаючы твор У.Караткевіча “Гэта было 10-га сакавіка 1864 года...”, П.Жаўняровіч вылучае пяць макраструктур, якія прадугледжваюць улік дыскурсіўных паказчыкаў і па-свойму ўздзейнічаюць на чытача, такім чынам кантактуючы з ім. Усталёўваецца своеасаблівы дыялог. Чытач далучаецца да яго праз уключэнне ў склад займенніка *мы* (пад ім разумеем суб’екта і адрасата дыскурсу), выкарыстанне дзеясловаў цяперашняга часу незакончанага трывання (яны дазваляюць і аўтару, і чытачу больш выразна адчуць атмасферу 60-х гадоў XIX стагоддзя), рытарычных фігур (мэта іх ужывання – уздзеянне і перакананне), вобразных сродкаў мовы (такія сродкі выконваюць функцыю ўздзеяння ў публіцыстыцы). Дыскурс прадугледжвае абавязковую наяўнасць дыялогу аўтара-адрасанта і рэцыпіента-адрасата. П.Жаўняровіч разглядае дэйктычныя сродкі маркіроўкі суб’екта дыскурсу (займеннікі *я, мы, мой, наш*) і адрасата дыскурсу (займеннікі *ты, вы, твой, ваш*). Дыялагічнасць публіцыстычнага дыскурсу Уладзіміра Караткевіча ствараецца не толькі паказчыкамі аўтарызацыі, але і персуазыўнасці (яе сродак – лексема *магчыма*, паказчык функцыі ілакутыўнага акта, які запрашае чытача да суразважання).

Манаграфія П.Жаўняровіча – своеасаблівы дапаможнік для выкладчыкаў, аспірантаў, магістрантаў, студэнтаў па методыцы дыскурснага аналізу. А такіх даследаванняў у сучасным беларускім мовазнаўстве, пагадзіцеся, не хапае. Таму мяркую, што манаграфія Пятра Жаўняровіча зойме належнае месца сярод многіх навуковых прац па спецыфіцы творчасці У.Караткевіча, а таксама асновах дыскурс-аналізу мастацка-публіцыстычных тэкстаў.

Як бачым, пры стылістычным аналізе неабходна ўлічваць спецыфіку сучаснага і запатрабаванага на сёння дыскурснага падыходу, а разгляд моўных сродкаў мастацкай публіцыстыкі павінен праводзіцца на аснове дыялагізацыі.

Літаратура

1. Лепешаў, І.Я. Лінгвістычны аналіз тэксту: вучэб. дапам. / І.Я. Лепешаў. – Мінск: Выш. шк., 2009. – 287 с.
2. Іўчанкаў, В.І. Дыкурс беларускіх СМІ. Арганізацыя публіцыстычнага тэксту: манаграфія / В.І. Іўчанкаў. – Мінск: БДУ, 2003. – 257 с.
3. Жаўняровіч, П.П. Публіцыстычны дыкурс Уладзіміра Караткевіча / П.П.Жаўняровіч; навук. рэд. В.І.Іўчанкаў. – Мінск: РІВШ, 2011. – 244 с.